บทที่ 1
บทนำ

1.1 ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

ประเทศไทยเป็นประเทศที่ตั้งอยู่ใกล้เส้นศูนย์สูตร ป่าไม้ในประเทศไทยจึงเป็นป่าไม้เขตร้อน ประเภทป่าฝนเขตร้อน และเป็นป่าไม้ที่มีความสำคัญมากกว่าประเภทอื่น ๆ ของโลก เพราะว่าเป็นป่าไม้ที่มีความหลากหลายทางชีวภาพมากที่สุด ดังนั้นป่าไม้จึงเป็นทรัพยากรที่มีค่ายิ่งต่อประเทศไทย

การจัดการป่าไม้นั้นสามารถรักษาป่าไม้ไว้ได้ในระยะแรกเท่านั้น ในปี พ.ศ.2481 ประเทศไทยมีป่าไม้ครอบคลุมถึงร้อยละ 72 ของพื้นที่ทั้งหมดของประเทศ เมื่อมีการพัฒนาเศรษฐกิจโดยแผนการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ในฉบับที่ 1 ปี พ.ศ.2504 มีการก่อสร้างโครงสร้างพื้นฐานขนาดใหญ่ ทั้งตัดถนนผ่านป่า สร้างเขื่อนขนาดใหญ่ เพื่อรองรับการขยายตัวและการเจริญเติบโตของเศรษฐกิจของประเทศทั้งธุรกิจและอุตสาหกรรม อีกทั้งมีการสนับสนุนให้ประชาชนบุกเบิกพื้นที่ป่าเพื่อพัฒนาพืชพาณิชย์ส่งออก เช่นข้าวโพด มันสัมปะหลัง ผลจากนโยบายการพัฒนาของรัฐทำให้พื้นที่ป่าของประเทศลดลงอย่างรวดเร็วจนเกิดทุกภิกขภัยทั้งความแห้งแล้งและน้ำท่วมไปทุกภาค ด้วยความต้องการบริโภคไม้มีสูงมาก จึงส่งผลให้เกิดกระบวนการทำไม้เถื่อนอย่างเข้มข้น (กฤษฎา บุญชัย, 2540)

การพัฒนาเศรษฐกิจมีผลให้มีการทำลายป่าไม้ทุกๆ ปี เพราะเป็นการพัฒนาที่เน้นความเจริญทางเศรษฐกิจอย่างเดียวมองข้ามระบบนิเวศและละเลยต่อปัญหาสิ่งแวดล้อม เป็นการพัฒนาอุตสาหกรรมระบบใหม่ที่เรียกว่า ระบบที่เน้นการขยายตัวทางเศรษฐกิจอย่างไม่หยุดหยั่ง (Growth economics) จึงไม่สามารถที่จะรักษาคุณภาพของสิ่งแวดล้อมได้ ถ้าหากว่ายังพัฒนาในระบบนี้อยู่ ไม่สามารถเปลี่ยนระบบการพัฒนาเศรษฐกิจเป็นระบบเศรษฐกิจแห่งความพอดี ก็ไม่สามารถที่รักษาป่าไม้ได้(Steady - state economics) (ปรีชา เปี่ยมพงศ์สานต์, 2540) เมื่อพัฒนามองข้ามระบบนิเวศและมองป่าไม้ในแง่เศรษฐกิจ จึงมีการลักลอบตัดไม้ทำลายป่า ทำให้กระบวนอนุรักษ์ป่าไม่ประสบผลสำเร็จ จำนวนป่าไม้จึงลดลง

ปริมาณป่าไม้ของประเทศลดลงตลอดเวลา เห็นได้จากการมีพื้นที่ป่าในปีพศ.2481 230.90 ล้านไร่ จากพื้นที่ประเทศไทย 320.69 ล้านไร่ หรือเท่ากับ 72 % พื้นที่ป่าไม้ลดลงตลอดเวลา ในปีพศ.2504 - 2528 อัตราการลดลงเฉลี่ยได้เพิ่มจากปีละ 3.9 ล้านไร่ โดยเฉพาะในช่วงปี พ.ศ2519-2521 อัตราการลดลงได้เพิ่มจากปีละ 4.9 % เป็นปีละ 7.2 ล้านไร่จนข้อมูลปี พ.ศ.2536

พื้นที่ป่าของประเทศไทยลดเหลือเพียง 83.45 ล้านไร่หรือ 26.02% ของพื้นที่ซึ่งตามหลักวิชาการพื้นที่ป่าไม้ของประเทศควรมีไม่ต่ำกว่า 128 ล้านไร่หรือ 40 % ของพื้นที่ทั้งหมดของประเทศ จึงจะมีประสิทธิภาพควบคุมความสมดุลของธรรมชาติอย่างเพียงพอ (สำนักงานป่าไม้จังหวัดเชียงใหม่, มปป.) ถ้าหากว่ามีการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ควบคู่ไปกับการพัฒนาเศรษฐกิจ ปัญหาป่าไม้ไม่เกิดอย่างปัจจุบัน จนมีผลกระทบต่อการดำรงชีวิตตามปกติ จากผลทางตรงและทางอ้อม เช่นการที่ฝนไม่ตกถูกต้องตามฤดูกาล การเกิดพายุใต้ฝุ่น ความแห้งแล้ง การอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้จึงมีความจำเป็น จึงจำเป็นอย่างยิ่งรักษาป่าไม้ไว้ควบคู่ไปกับการพัฒนา เพื่อเป็นการลดปริมาณการตัดไม้ลง

การทำลายป่าที่เกิดขึ้นเพราะว่ากระแสการพัฒนาเศรษฐกิจทำให้การแข่งขันทางด้านวัตถุ ก่อให้เกิดการดึงทรัพยากรมาใช้เกินความจำเป็น เป็นเหตุให้ทรัพยากรป่าไม้ในประเทศไทยถูกทำลายอย่างรวดเร็ว แม้ว่ารัฐบาลจะประกาศยกเลิกการสัมปทานป่าไม้ทั่วประเทศในปี พ.ศ. 2532 แต่ปรากฏว่า ช่วงเวลาปีพ.ศ. 2532 -2536 มีการทำลายป่าเฉลี่ยปีละ 1,500,000 ไร่ มากกว่าพื้นที่กรุงเทพทั้งจังหวัด (วันชัย ตันติวิทยาพิทักษ์, 2540) แสดงให้เห็นถึงการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ไม่ประสบผลสำเร็จ ไม่สามารถป้องกันผู้บุกตัดไม้ทำลายป่าได้

ป่าไม้ในประเทศไทยถูกทำลายโดยบุคคล 2 กลุ่มคือ (1) ประชาชนโดยทั่วไปบุกรุกถางป่าเพื่อทำมาหากิน เพื่อนำมาทำฟืนมาใช้ในครัวเรือนและนำไปขาย ส่วนมากแล้วคนเหล่านี้จะทำลายป่า เพราะความยากจนและไม่มีทางเลือกที่จะประกอบอาชีพอื่นเลี้ยงชีพได้ (2) กลุ่มนักธุรกิจอาศัยราษฎรที่ยากจนเหล่านี้เป็นเครื่องมือ จ้างให้มีการทำลายป่าใช้พื้นที่ปลูกพืชไร่ เช่น ข้าวโพด มันสำปะหลัง ฯลฯ การทำลายป่าเป็นไปตามยะถากรรมไม่เลือกที่ไม่ว่าเป็นต้นน้ำลำธารหรือภูเขา อีกกลุ่มหนึ่งคือนักธุรกิจลักลอบตัดไม้ออกขายเพื่อแปรรูป ผู้ที่ตัดไม้มากและก่อปัญหาให้แก่ระบบนิเวศมากที่สุด คือนักธุรกิจที่ตัดไม้เพื่อนำไปแปรรูปจำหน่าย เพราะว่ามีการนำเครื่องมือที่ทันสมัยมีศักยภาพในการทำลายสูงมาก (นาท ตัณฑวิรุฬ และพูลทรัพย์ สมุทรสาคร, 2528)

จากการที่ไม่สามารถที่จะอนุรักษ์ป่าไม้ได้นั้น เพราะว่าผู้รับผิดชอบไม่ได้เห็นความสำคัญของคนในชุมชน (ปรีชา เปียมพงศ์สานต์, 2540) กล่าวว่ากฎหมายเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อม แม้กระทั่งกฎหมายเรื่องป่าไม้ แทบทุกฉบับเป็นการตัดการมีส่วนร่วมของประชาชน ทั้งๆ ที่รัฐบาลเองมีบุคลากรน้อย ดูแลป่าไม้ไม่ทั่วถึง จึงปล่อยให้คนที่ไม่หวังดี มีโอกาสลักลอบตัดไม้ได้ โดยที่กฎหมายไม่สามารถลงโทษได้ การให้ชุมชนเข้ามามีส่วนในการดูแลป่าไม้ที่มีอยู่ในชุมชนเองสามารถแก้ปัญหาการลักลอบตัดไม้ได้

การอนุรักษ์ป่าจำเป็นต้อง ให้คนในชุมชนได้มีมีบทบาท และจำเป็นต้องสร้างความตระหนัก จิตสำนึก ให้ทุกคนในชุมชนรู้สึกหวงแหนแสดงความเป็นเจ้าของป่าไม้ ช่วยกันอนุรักษ์ไว้เพื่อจะได้ใช้ประโยชน์จากป่าอย่างยาวนาน ถ้าหากว่าคนในชุมชนไม่มีความตระหนักในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ภายในชุมชนเอง ก็จะเป็นการเปิดโอกาสให้มีการลักลอบตัดไม้ทำลายป่าเกิดขึ้น จำนวนป่าไม้ก็ลดลง แล้วผลกระทบก็จะย้อนกลับมาสู่คนในชุมชน

ปัญหาการตัดไม้ทำลายป่าจริงๆ อยู่ที่คนขาดความตระหนักในการอนุรักษ์ป่า เห็นผลประโยชน์แก่ตนเองเป็นใหญ่ ก่อให้เกิดผลกระทบความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์และสิ่งแวดล้อม การแก้ไขปัญหาป่าไม้โดยเจ้าหน้าของรัฐ เช่นเจ้าหน้าที่ป่าไม้ หรือเจ้าหน้าที่ตำรวจ จึงไม่สำเร็จผล เนื่องจากไม่ใช่เป็นคนในพื้นที่และไม่เข้าใจปัญหาที่แท้จริงของชาวบ้าน ผู้นำชุมชน เป็นผู้ที่ชาวบ้านให้ความเคารพและกลัวเกรง ถ้าหากว่าผู้นำชุมชนเป็นผู้นำในการอนุรักษ์ป่าแล้ว ย่อมที่จะแก้ปัญหาได้ดีกว่าเจ้าหน้าที่ของรัฐ

อดุลย์ พลประสิทธิ์ (2537) กล่าวว่า การอนุรักษ์ป่าไม้นั้นเป็นหน้าที่ของคนทุกคน แต่ในความเป็นจริงนั้นหน่วยงานราชการคือกรมป่าไม้รับผิดชอบเป็นส่วนใหญ่ จนบางครั้งก่อให้เกิดความกระทบลุกลามเป็นปัญหามวลชน หากปล่อยไว้อย่างนี้ป่าไม้ต้นน้ำลำธารจะถูกรุกล้ำกลายเป็นป่าเสื่อมโทรม เกิดความเสียหายอย่างใหญ่หลวงต่อประเทศ รัฐบาลควรที่จะพยายามสร้างความตระหนักในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้แก่ชุมชน เพื่อให้เขารู้สึกหวงแหนทรัพยากรป่าไม้ และช่วยกันอนุรักษ์ป่าไม้ไว้ในชุมชน

ในชุมชนนั้นมีผู้นำชุมชนอยู่ ผู้นำที่เป็นทางการนั้น เช่น กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน ส่วนผู้นำอย่างไม่เป็นทางการนั้น เช่นพระสงฆ์ เป็นต้น กำนันผู้ใหญ่บ้านนั้นเป็นเจ้าหน้าที่ปกครองที่ประชาชนในตำบลหรือหมู่บ้านเป็นคนเลือกตั้ง ผู้ว่าราชการจังหวัดเป็นคนแต่งตั้งให้เป็นเจ้าหน้าที่ทางฝ่ายปกครอง จึงเป็นตัวแทนของรัฐบาลที่ประจำอยู่ตามท้องถิ่น ส่วนพระสงฆ์นั้น ประสพสุข พันธุประยูร (2535) กล่าวว่าพระสงฆ์ทุกรูปได้รับการยอมรับเป็นส่วนใหญ่จากประชาชน และหน่วยงานราชการ ชาวบ้านมองพระสงฆ์ ว่าพระสงฆ์เป็นผู้นำชาวบ้านในทางที่ดี เกื้อกูลชาวบ้าน มีจริยวัตรที่งดงามแก่การปฏิบัติตาม มีเวลาอยู่กับชาวบ้านตลอด มีบริวารมาก เช่นพระลูกวัด ศิษย์วัด สามเณร และศรัทธาชาวบ้าน จึงสามารถขอความร่วมมือจากชาวบ้าน กลุ่มบุคคล องค์กรของรัฐ ได้อย่างดี นอกจากนี้พระสงฆ์ยังสามารถที่จะนำเอาจารีตประเพณีและวัฒนธรรม ค่านิยม บรรทัดฐานทางสังคมมาใช้เป็นกลยุทธในการอนุรักษ์ป่าไม้ได้ด้วย

ผู้นำชุมชนมีความตระหนักในตัวปัญหาและความเสื่อมโทรมในทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมค่อนข้างดี รวมทั้งตระหนักถึงความบกพร่องในด้านโครงสร้างขององค์กรที่เป็นอยู่

ในปัจจุบัน รวมทั้งการประสานงานและการส่งเสริมการมีส่วนร่วมของประชาชนต่อกิจกรรมต่างๆ ผู้นำชุมชนเห็นว่าเขาควรจะมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ป่าไม้มากยิ่งขึ้น พร้อมทั้งแสดงความเห็นไว้ชัดเจนว่าพร้อมที่จะให้ความร่วมมือและรับภาระนี้อยู่แล้ว (จักรพันธุ์ วงศ์บูรณาวาทย์, 2531)

การอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้นั้น ประสพสุข พันธุประยูร (2535) กล่าวว่า พระสงฆ์สามารถที่จะทำได้ดีกว่าเจ้าหน้าที่ของรัฐ พระสงฆ์อนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ เพื่อชาวบ้าน เพื่อชุมชน เพื่อบ้านเมือง และประเทศชาติมิใช่ยึดครองไว้เพื่อประโยชน์ส่วนตัวแต่อย่างใด การอนุรักษ์ป่าไม้ โดยพระสงฆ์ย่อมทำสำเร็จมากกว่าการอนุรักษ์วิธีอื่นๆ และเสียใช้จ่ายน้อยมาก ประสพสุข ดีอินทร์ (2531) กล่าวว่า การให้ผู้ใหญ่บ้านและกำนัน เป็นผู้ดูแลรักษาป่าจะทำได้ดีกว่าเจ้าหน้าที่ป่าไม้และเจ้าหน้าที่ตำรวจ เพราะว่าเป็นผู้ที่อยู่ในท้องถิ่นคลุกคลีอยู่กับชาวบ้านสามารถที่จะเข้าใจและเล็งเห็นปัญหาที่ดีกว่า

การอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ของพระสงฆ์นั้นยังมีปัญหาด้านความคิดเห็น เพราะว่ามีพระสงฆ์อีกจำนวนหนึ่งที่ไม่เห็นด้วยและคิดว่าไม่ใช่เป็นกิจของพระสงฆ์ พระสงฆ์เหล่านี้ส่วนมากเป็นพระผู้ใหญ่เพราะว่าไม่ชัดแจ้งในบทบาทและคาดว่าการกระทำดังกล่าวผิดกฎหมาย นอกจากนี้พระสงฆ์ยังขาดความรู้ในเรื่องการอนุรักษ์ ขาดกำลังใจ และขาดทุนทรัพย์ในการดำเนินงาน (ประสพสุข พันธุประยูร, 2535) ส่วนผู้นำชุมชนมักมีปัญหาในเชิงการปฏิบัติโดยเฉพาะอุปสรรคส่วนใหญ่ของกำนันผู้ใหญ่บ้านในการอนุรักษ์ป่าไม้ มักเกิดจากการขาดอำนาจในการจับกุม รองลงมาคือการขาดเจ้าหน้าที่สนับสนุน ขาดอุปกรณ์ทันสมัย ขาดกำลังคนช่วย ไม่มีเวลาว่าง ลูกบ้านไม่ให้ความร่วมมือ และเจ้าหน้าที่ของรัฐเป็นพ่อค้ารายใหญ่ (ประสพสุข ดีอินทร์, 2532)

ผู้วิจัยจึงมีความสนใจที่จะศึกษาว่า ความตระหนักของผู้นำชุมชนและพระสังฆาธิการในชุมชนมีลักษณะเป็นอย่างไร เพราะว่าการอนุรักษ์ป่าไม้ของบุคคลเหล่านี้ไม่มีผลตอบแทนโดยตรง ไม่มีอำนาจรัฐอยู่ในมือ อนุรักษ์ด้วยความเสียสละและรักป่าไม้อย่างแท้จริง ในขณะเดียวกันต้องการจะทราบถึงปัจจัยที่มีผลในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ทั้งของผู้นำชุมชนและพระสังฆาธิการว่ามีความแตกต่างกันอย่างไร เพื่อที่จะส่งเสริมการอนุรักษ์ป่าไม้ให้มีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น

1.2 วัตถุประสงค์การวิจัย

1.2.1 เพื่อศึกษาเปรียบเทียบความตระหนักของผู้นำชุมชนและพระสังฆาธิการที่มีต่อการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้.

1.2.2เพื่อศึกษาถึงปัจจัยที่มีส่วนทำให้ผู้นำชุมชนและพระสังฆาธิการมีความตระหนักในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้แตกต่างกัน

1.3 สมมติฐานการวิจัย

1.3.1 ผู้นำชุมชนและพระสังฆาธิการมีความตระหนักในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้แตกต่างกัน

1.3.2 ปัจจัยส่วนบุคคลแตกต่างกันจะมีส่วนทำให้ความตระหนักในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ของผู้นำชุมชนและพระสังฆาธิการแตกต่างกัน

1.4 นิยามศัพท์

ความตระหนักที่มีต่อการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ คือ สภาพของความรู้สึกหรือแนวแนวโน้มในการตัดสินใจที่มีต่อการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ โน้มทางพฤติกรรมของบุคคลที่เลือกปฏิบัติหรือไม่ปฏิบัติต่อปัญหาป่าไม้ และการเห็นคุณค่าหรือความสำคัญของการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้

ผู้นำชุมชน หมายถึง ผู้นำชุมชนอย่างเป็นทางการ ในที่นี้หมายถึง กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน ซึ่งได้รับเลือกตั้งจากราษฎรในตำบลหรือหมู่บ้าน และได้รับการแต่งตั้งจากผู้ว่าราชการจังหวัดให้เป็นพนักงานฝ่ายปกครอง โดยได้รับเงินตอบแทนเป็นรายเดือน

พระสังฆาธิการ หมายถึง ผู้นำชุมชนอย่างไม่เป็นทางการ ในที่นี้หมายถึงพระสงฆ์ผู้ที่ดำรงตำแหน่งทางการบริหารคณะสงฆ์เป็นเจ้าอาวาส รองเจ้าอาวาส เจ้าสำนักสงฆ์ และรองเจ้าสำนักสงฆ์

การได้รับข่าวสาร หมายถึง การรับข่าวสารเกี่ยวกับ ป่าไม้จากสื่อต่าง ๆ เช่น วิทยุ โทรทัศน์ หนังสือพิมพ์ วารสาร เป็นต้น

ประสบการณ์หมายถึง การที่เคยร่วมกิจกรรมต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ เช่น การเข้าร่วมปลูกป่า การเข้าร่วมการอบรมในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ เป็นต้น

1.5 ขอบเขตในการวิจัย

1.5.1 พื้นที่การวิจัย พื้นที่ในจังหวัดเชียงใหม่ เฉพาะได้ในส่วนกลางของจังหวัดมี 5 อำเภอ

- อำเภอเมือง
- อำเภอสารภี
- อำเภอสันกำแพง
- อำเภอดอยสะเก็ด
- อำเภอสันทราย

1.5.2 ประชากร ศึกษาจากกลุ่มเป้าหมาย 2 กลุ่มคือ

1.5.2.1 กลุ่มผู้นำชุมชน ศึกษาจากกำนัน ผู้ใหญ่บ้าน จำนวน 479 คน

1.5.2.1 กลุ่มพระสังฆาธิการ ศึกษาจาก เจ้าอาวาส รองเจ้าอาวาส 425 รูป

1.5.3 เนื้อหาการวิจัย

1.5.3.1 ด้านความตระหนักของประชากรและประชากรกลุ่มตัวอย่าง ที่มีต่อการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ มีดังนี้

- สภาพของความรู้สึกในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้
- แนวโน้มในการตัดสินใจในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้
- แนวโน้มในการปฏิบัติต่อปัญหาป่าไม้
- การเห็นคุณค่าและความสำคัญของการอนุรักษ์ป่าไม้

1.5.3.2 ด้านวิธีการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ ในการวิจัยครั้งนี้ได้ศึกษาวิธีการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ 10 วิธีได้แก่

- ยกเลิกการสัมปทานป่าไม้
- การทำป่าสงวน
- การคุ้มครองสัตว์ป่า
- การคุ้มครองป่าไม้
- การป้องกันไฟป่า
- การใช้ประโยชน์จากป่าไม้
- การป้องกันโรคพืช
- การรักษาพันธุ์ไม้สำคัญ หายาก
- การใช้วัตถุอื่นแทนไม้
- การท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์

1.5.3.3 ปัจจัยส่วนบุคคลอาจมีส่วนทำให้ความตระหนักที่มีต่อการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ ของผู้นำชุมชนและพระสังฆาธิการแตกต่างกัน ดังนี้

- อายุ
- ระดับการศึกษา
- ระยะเวลาดำรงตำแหน่ง
- ประสบการณ์ ที่เคยปฏิบัติที่เกี่ยวกับการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ โดยวิธีการต่าง 5 วิธี
- การได้รับข้อมูลข่าวสาร เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ จากสื่อต่างๆ 8 สื่อ

ผู้วิจัยศึกษาข้อมูลการวิจัยตามข้อ 1.5.3.1 โดยวิธีการเปรียบเทียบให้เห็นถึงความแตกต่างของความตระหนักของผู้นำชุมชนและพระสังฆาธิการที่มีต่อการอนุรักทรัพยากรป่าไม้

ผู้วิจัยศึกษา ปัจจัยตามข้อ 1.5.3.3 ทั้ง 5 ปัจจัยของผู้นำชุมชนและพระสังฆาธิการที่แตกต่างกัน มีส่วนทำให้ความตระหนักในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้แตกต่างกันหรือไม่